

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОЛОВИ СУДУ

СИВАК Володимир Миколайович - аспірант Львівського університету бізнесу та права

В статті, на основі аналізу наукових поглядів учених і норм діючого законодавства України, розглянуті гарантії реалізації правового статусу председателя суда. Предоставлено авторское определение понятия «гарантий обеспечения реализации правового статуса председателя суда». Доказано, что действующим национальным законодательством закреплён ряд гарантий обеспечения реализации правового статуса председателя суда. В своём большинстве они связаны с тем, что председатель суда наделён также правовым статусом судьи соответствующего суда.

Ключевые слова: гарантии, обеспечение, реализация, правовой статус, председатель суда, независимость, неприкосновенность.

Постановка проблеми

У своїй сукупності структурні елементи правового статусу голови суду взаємодіючі між собою утворюють такий правовий статус, як цілісне юридичне явище. Проте лише декларативне закріплення таких елементів у положеннях чинного національного законодавства не достатнє, адже необхідно передбачити, як саме такі елементи будуть реалізовуватися на практиці, визначити чіткі правові механізми забезпечення їх реалізації та взаємодії. Ось чому найважливішого значення набуває питання встановлення гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду. Як цілком слушно зауважує із цього приводу У.І. Ляхович, такі гарантії є тим “мостом”, який поєднує заде-

кларовані елементи правового статусу особи зі сферою їх реалізації. Поза гарантіями забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів елементи правового статусу втрачають будь-який сенс [1, с. 75]. Наведене свідчить про доцільність і необхідність дослідження гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду.

Стан дослідження

Окремі питання щодо гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду були предметом дослідження у працях: В.Т. Малярєнка, В.Ф. Погорілка, С.В. Подкопаєв, С.В. Прилуцького, О.Ф. Скакун, М.І. Сірого, В.Л. Федорєнка, Е.Б. Абрєсємова, Н.А. Богданової, Н.В. Витрука, В.О. Кряжкова, В.О. Лучина та інших. Проте, єдиного комплексного дослідження визначеної проблематики так проведено і не було.

Саме тому метою статті є розглянути гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду.

Виклад основного матеріалу

Аналізуючи наукову літературу, ми прийшли до висновку, що під гарантіями слід розуміти встановлену на законодавчому рівні сукупність заходів (засобів, умов), завдяки існуванню яких забезпечується нормальне функціонування певної інституції. У такому випадку гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду здається мож-

ливим визначити як сукупність закріплених на нормативно-правовому рівні заходів, спрямованих на реалізацію повноважень голови відповідного суду. Повноцінне розкриття юридичної природи гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду передбачає встановлення конкретних із них. Так, під час дослідження особливостей організаційно-правового забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу державного службовця У. І. Ляхович звертає увагу на те, що найбільш принципове значення для забезпечення реалізації правового статусу особи мають юридичні гарантії, до яких, на думку вчених, необхідно віднести всю систему діючих у державі правових норм, передбачених ними юридичних засобів, спрямованих на конкретизацію прав та обов'язків, визначення порядку їх реалізації, захисту тощо [2, с. 39]. Без сумніву, законодавче закріплення правового статусу особи, конкретизація її прав та обов'язків слід розцінювати як важливу гарантію, пов'язану із реалізацією такого статусу. Проте лише таке закріплення не є достатнім. Із цього приводу слід підтримати позицію відносно того, що закріплення прав та обов'язків в законодавстві – необхідна, але далеко не достатня умова для встановлення реального статусу особи. Досвід доводить, що без надійно діючих гарантій проголошення прав і свобод навіть в Основному Законі країни може виявитися юридичною фікцією [3, с. 73]. Наведене є підтвердженням того, що наявність лише тільки юридичних гарантій, тобто закріплення правового статусу голови суду на нормативно-правовому рівні не є достатнім заходом, що забезпечує реалізацію такого статусу. Разом із тим слід відмітити, що юридичні гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду виступають базисом для всіх інших, оскільки здійснюється їх нормативне закріплення.

Наведені юридичні гарантії отримали своє відображення в ряді нормативно-правових актів. У першу чергу, серед таких актів слід назвати Конституцію України, Розділ VIII якої повністю присвячений питанням організації та здійснення правосуддя. Важливою юридичною гарантією реалізації

правового статусу голови суду є закріплення в п. 14 ч. 1 ст. 92 Основного Закону України припису, відповідно до якого виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів [4]. Дія наведених конституційних положень спрямована на недопущення закріплення правового статусу як судді, так і голови суду на підзаконному нормативно-правовому рівні, так як це буде прямо суперечити таким положенням. Саме тому основи правового статусу голови суду визначено на рівні єдиного нормативно-правового акта – Закону України “Про судоустрій і статус суддів” [5]. Вважаємо, що таке закріплення юридичних гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду слід розцінювати позитивно. Звичайно, виключення підзаконного нормативно-правового рівня регулювання зазначеного правового статусу негативно впливає на оперативність реагування на зміни, що відбуваються в даній сфері правовідносин. Як цілком слушно було зауважено із цього приводу, рамки законодавчого акта не дозволяють повною мірою передбачити весь комплекс ситуацій, що підлягають правовій регламентації. У зв'язку із чим законодавством передбачено можливість регулювати суспільні відносини на підзаконному нормативно-правовому рівні, що дозволяє, наприклад, оперативно визначити компетенцію різних органів управління, права й обов'язки державних службовців та громадян [6, с. 18]. Проте, наведена ситуація може стосуватися органів виконавчої, а аж ніяк судової влади, де, у першу чергу, важлива стабільність правовідносин, що може бути досягнута, зокрема, шляхом їх регулювання виключно законами України.

У якості наступної групи гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду слід розглядати соціально-економічні гарантії. Соціально-економічні гарантії припускають відповідне середовище та матеріальну основу, що забезпечують використання прав і свобод [7, с. 201]. Як закріплено в Конституції України, держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з

урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя [4]. Також слід відмітити, що законодавством встановлено чіткі критерії матеріально-фінансового забезпечення голови суду. Так, Розділом XI Закону України “Про судоустрій і статус суддів” передбачено засади забезпечення суддів. Відповідно до ч. 3 ст. 135 (суддівська винагорода) наведеного нормативно-правового акта базовий розмір посадового окладу судді становить: 1) судді місцевого суду – 30 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 2) судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду – 50 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року; 3) судді Верховного Суду – 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року. При цьому, враховуючи те, що голова суду обіймає адміністративну посаду, йому згідно з п. 1 ч. 2, ч. 6 ст. 135 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” виплачується щомісячна доплата в розмірі 10 відсотків посадового окладу судді відповідного суду [5], що виступає особливістю гарантій забезпечення реалізації його правового статусу в цьому аспекті.

Зазначимо, що рівень фінансового забезпечення суддів та відповідно голів судів було значно підвищено із прийняттям нового Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Проте слід відмітити, що підвищення розмірів посадового окладу суддів буде проходити поступово в чотири етапи. Вважаємо, що поступове введення наведеного рівня фінансового забезпечення суддів є вимушеним кроком, пов’язаним із складним економічним становищем держави. Разом із тим введення такого розміру посадових окладів суддів, які є основою для визначення суддівської винагороди, а отже, і винагороди голови відповідного суду, є однією із найважливіших гарантій забезпечення реалізації його правового статусу, зокрема, його незалежності.

Важливим проявом соціально-економічних гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду виступає його обов’язкове соціальне страхування. Учені-

правознавці визначають соціальне страхування як гарантовану державою систему матеріального забезпечення внаслідок втрати працездатності, старості та інших випадків, передбачених законодавством. Це вид суспільно-правових відносин з акумуляції грошових коштів у спеціальному фонді, на випадок настання певної події [8, с. 221]. Наведена гарантія отримала своє закріплення на рівні Конституції України, відповідно до ст. 46 якої громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [4]. Принципи та загальні правові, фінансові й організаційні засади загальнообов’язкового державного соціального страхування громадян в Україні встановлено на рівні Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 року. Як закріплено у ст. 1 наведеного нормативно-правового акта, загальнообов’язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених зако-

ном. При цьому законодавство України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування складається із наведених Основ і прийнятих відповідно до них законів, інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування [9]. Так, правові, фінансові й організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я визначено на рівні Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" від 23 вересня 1999 року. У ст. 1 даного акта законодавства встановлено, що видами соціального страхування є: страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; медичне страхування [10].- У ст. 141 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" прямо вказано, що обов'язкове державне страхування життя та здоров'я суддів здійснюється за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" [5].

Також важливим проявом страхування є загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, яке враховуючи правовий статус голови суду застосовується по відношенню до нього з певними особливостями. Принципи, засади та механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку та виплати пенсій встановлено на рівні Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 9 липня 2003 року [11]. При цьому як слідує з аналізу положень ст. 142 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" голова суду, який вийшов у відставку має право на пенсію або щомісячне довічне грошове утримання судді [5].-

Законодавство визначає, що пенсія – це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку [11]. Право обирати, що буде виплачуватися – пенсія чи щомісячне довічне грошове утримання мають судді, після досягнення ними законодавчо встановленого віку. До досягнення такого віку ним виплачується щомісячне довічне грошове утримання в розмірі 50 відсотків суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді. При цьому слід відмітити, що в разі зміни розміру складових суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді, здійснюється перерахунок раніше призначеного щомісячного довічного грошового утримання [5].

Окрім наведених вище, як свідчить аналіз положень Закону України "Про судоустрій і статус суддів", важливим проявом соціально-економічних гарантій забезпечення реалізації правового статусу судді виступають наступні: забезпечення житлових умов судді, що може бути застосовано до судді, який потребує поліпшення житлових умов, і полягає в забезпеченні службовим житлом за місцем знаходження суду; безоплатне медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування суддів та членів їхніх сімей; особливий порядок надання щорічної оплачуваної відпустки [5].

Важливими гарантіями забезпечення реалізації правового статусу голови суду виступають гарантії його незалежності та недоторканості. Слід зазначити, що в Конституції України незалежність і недоторканість судді розглядаються як єдине ціле, в межах однієї норми. Так, відповідно до ст. 126 незалежність і недоторканість судді гарантується Конституцією та законами України. При цьому в межах наведеної норми встановлено: заборона впливу на суддю в будь-який спосіб; обмеження щодо притягнення судді до відповідальності; виключний перелік підстав звільнення судді; гарантії держави щодо забезпечення особистої безпеки судді та членів його сім'ї; припис відносно того, що суддя обіймає посаду безстроково [4].

Проте, вченими прийнято розглядати гарантії незалежності та недоторканості судді відокремлено. Зокрема, в фаховій юридичній літературі зауважують, що незалежність суддів означає, що при здійсненні своїх повноважень вони керуються тільки законом і ніхто не має права давати їм будь-які вказівки або прямим чи непрямым способами впливати на них. Суддя не зобов'язаний давати кому-небудь офіційні роз'яснення по суті справи, що знаходиться в його провадженні, або вже розглянутої справи [12, с. 130].- Зазначимо, що в положеннях Закону України "Про судоустрій і статус суддів" незалежність і недоторканість судді також розглядається в межах окремих норм. Відповідно до ст. 48 наведеного нормативно-правового акта незалежність судді забезпечується: особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень; недоторканістю та імунітетом судді; незмінюваністю судді; порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; заборонаю втручання в здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; окремим порядком фінансування й організаційного забезпечення діяльності суддів, установленим законом; належним матеріальним і соціальним забезпеченням судді; функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; правом судді на відставку [5]. З аналізу наведених законодавчих положень слідує, що незалежність судді є більш широкою категорією аніж його недоторканість. Вважаємо, що оперування терміном "незалежність і недоторканість" не є помилкою, а є лише акцентуванням законодавця на окремих складових такої гарантії. Також слід відмітити й те, що гарантія незалежності включає в свій склад і ряд інших соціально-економічних гарантій (наприклад, належне матеріальне та соціальне забезпечення судді) забезпечення реалізації правового статусу голови суду, що черговий раз свідчить про те, що такі гарантії діють у сукупності й не можуть розглядатися відокремлено одна від одної.

Сутність недоторканості як гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду розкривається в ст. 49 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" й полягає в тому, що без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Більш того, суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді в зв'язку з таким діянням; затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину [5].

Висновок

Отже, аналіз наведених позицій свідчить про те, що чинним національним законодавством закріплено низку гарантій забезпечення реалізації правового статусу голови суду. У своїй більшості такі гарантії пов'язані із тим, що голова суду наділений також правовим статусом судді відповідного суду. Проте, деякі з таких гарантій мають більш широке застосування з огляду на те, що голова суду обіймає адміністративну посаду. Значної уваги зі сторони уповноважених суб'єктів державного управління заслуговує така гарантія забезпечення реалізації правового статусу судді, як його державний захист. Зазначимо, що у своїй сукупності наведені вище гарантії є позитивними. При цьому у фаховій юридичній літературі називають і так звані негативні гарантії забезпечення правового статусу особи.

Література

1. Ляхович У. І. Організаційно-правове забезпечення реалізації адміністративно-правового статусу державного службовця : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Ля-

АНОТАЦІЯ

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, розглянуто гарантії реалізації правового статусу голови суду. Надано авторське визначення поняття «гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду». Доведено, що чинним національним законодавством закріплено низку гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду, які у своїй більшості пов'язані із тим, що голова суду наділений також правовим статусом судді відповідного суду.

Ключові слова: гарантії, забезпечення, реалізація, правовий статус, голова суду, незалежність, недоторканість.

SUMMARY

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, the guarantees of realization of the legal status of the chairman of the court are considered. Author's definition of the concept of "guarantees of ensuring the implementation of the legal status of the chairman of the court" is provided. It is proved that the current national legislation provides for a number of guarantees to ensure the implementation of the legal status of the chairman of the court, which in the majority of them is related to the fact that the head of the court is also entitled to the legal status of the judge of the relevant court.

Keywords: guarantees, security, implementation, legal status, court chair, independence, immunity.

хович Уляна Іванівна. – К., 2008. – 182 с.

2. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. – М.: Юрид. л-ра, 1985. – 176 с

3. Намясенко О. К. Правовой статус судді Конституційного Суду України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Намясенко Ольга Кузьмівна. – К., 2009. – 196 с

4. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56

6. Пчелін В. Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Пчелін Віталій Борисович. – Х., 2011. – 190 с.

7. Козлова Е. И. Конституционное право России: [учеб.] / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Юристъ, 1999. – 520 с

8. Прилипко С.М. Юридична природа та сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування // Правова

державна. Щорічник наукових праць інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 15. – 2004. – С. 216-229

9. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 14 січ. 1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121

10. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України : від 23 вер. 1999 р. № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46-47. – Ст. 403

11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України : від 9 лип. 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46-47. – Ст. 403

12. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : "Укр. енцикл.", 1998. – . – Т. 3 : К – М. – К. : Вид-во "Юридична думка", 2001. – 792 с.